

2. Владимиров Л. Е. Курс уголовного права. — М., 1908, — С. 153.
3. Павроцький В. Кримінальний кодекс України 2001 року: підсумки та перспективи // Інтернет-видаання юриспруденція on-line від 20.05.2006. — www.lawyer.org.ua/?w r&i 13&d 673.
4. Хаврошок М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. — К. : Істипа, 2004. — С. 20–21.
5. Мельник М. Сфера дозволеного звужується. Ще один крок до правової держави / М. Мельник, М. Хавронюк // Дзеркало тижня. — 2004. — № 38, 25 верес.—1 жовт.
6. Гришук В. У Кримінальному кодексі потрібно вдоскопалювати багато речей // Львівська газета. — 2006. — 10 квіт., № 65 (872). — <http://www.gazeta.lviv.ua>.
7. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник. — К. : Юрінком Інтер, 1999. — 736 с. // <http://vuzlib.net/11446/>
8. Пашин С. Понимание преступления // Уголовное право. — 2000. — № 3. — С. 83.

Анотація

У статті визначаються критерії розподілу злочинів та інших правопорушень, аналізуються аргументи щодо введення категорії кримінального проступку в правове поле України.

Ключові слова: кримінальний проступок, правова доктрина.

Summary

This article shows us the way how to find out differences between crimes and criminal misdemeanor. It also examines the arguments for and against the institutions of criminal misdemeanor in Ukrainian criminal law and shows us differences between punishments for different types of criminal misdemeanor.

Keywords: misdemeanor, legal doctrine.

УДК 343.21

Н. Б. Хлистова

ЗМІЩЕННЯ АКЦЕНТІВ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: КРИЗЬ ПРИЗМУ ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ

Дотепер боротьба зі злочинністю здійснюється переважно шляхом покарання винних за конкретні злочини, однак у суспільстві, де реалізуються ідеї цивілізованої ринкової моделі економіки, функціонують достатньо розвинуті інститути громадянського суспільства, існують демократичні принципи реалізації і діяльності всіх гілок влади, формується достатньо високий рівень соціокультурного потенціалу, кримінально-правові засоби об'єктивно не потребують широкого застосування. Вони виконують функцію «ultima ratio» — останнього засобу, крайньої міри впливу на суспільні відносини [1, 5–6].

Ситуація сьогодення складається таким чином, що достатньо багато завдань та сподівань у боротьбі зі злочинністю покладається саме на кримінальне законодавство. Проте воно не повинно вирішувати численні соціально-економічні проблеми суспільства. З цього приводу О. М. Пасенюк пише, що навряд чи вирішить кримінально-правова заборона соціальну або економічну проблему, якщо вона не буде доповненням до економічних, фінансових та інших подібних заходів. А при ефективності таких заходів навряд чи буде потрібна

і сама кримінально-правова заборона [2, 14]. Універсальність кримінально-правових заборон не визначає необхідності їх застосування, — навпаки, саме незастосування регламентує та забезпечує ліміти каральної влади [3, 28].

Неефективність заходів у боротьбі зі злочинністю пояснюється недосконалістю кримінально-правових норм, надаються пропозиції щодо посилення їх санкцій. Дотепер залишається дискусійним питання про причини злочинності, рецидиву злочинів, заходів та засобів протидії та боротьби із цим негативним соціальним явищем.

Функція запобігання, незважаючи на численні програми протидії злочинності, знаходиться у занепаді, оскільки програми носять або декларативний характер, або не виконуються через брак коштів [4, 329].

На нашу думку, однією із причин такого стану є недостатнє використання можливостей суспільства у протидії злочинності, зокрема такого його аспекту, як дослідження правомірної поведінки, оскільки тривалий час увага вчених, які вивчали особистість як суб'єкт правовідносин, була сконцентрована головним чином на дослідженні питань, пов'язаних із неправомірними діями осіб, що мали назву протиправних, антисоціальних, злочинних та інших дій, які порушували існуючі норми права.

Ще В. Н. Кудрявцев писав, що значний інтерес являє собою аналіз мотивів і цілей різних видів поведінки, маючи на увазі особливості правомірної та протиправної поведінки [5, 90]. Але вчений указував, що такий аналіз повинен проводитись окремо для правомірної та протиправної поведінки. З такою його позицією ми не можемо погодитись, оскільки вивчення мотивації окремо кожного виду із самого початку призведе до необґрунтованого звуження знання про природу правової поведінки, зважаючи на те, що, по-перше, обидва види поведінки є її різновидом, по-друге, правомірна і протиправна поведінка є єдністю протилежностей — як невід'ємні та діалектично взаємопов'язані сторони правової дійсності. Тому без комплексного дослідження неможливо буде з'ясувати всю сукупність системоутворюючих факторів, що обумовлюють зв'язки протиправної та правомірної поведінки.

М. М. Ісаєв наголошував на необхідності вивчення наукою кримінального права не лише злочинної поведінки, але й поведінки, яка не суперечить кримінально-правовим приписам. Так, учений писав, що кримінальне право характеризується не стільки тим, що визнає злочинним, скільки тим, що злочинним не визнає [6, 54]. Проте ця думка не отримала подальшого розвитку і дослідження у визначеному М. М. Ісаєвим напрямі не здійснювались.

Більшість наук спочатку вивчає норму, а лише потім — наслідки її порушення та можливості попередження. На принципі вивчення норми базується економіка, майже всі науки технічного профілю, більшість природних наук. Сучасна соціологія проголошує, що, вивчаючи аномальне окремо від нормального, втрачається можливість дослідження їх у взаємозв'язку, в той час як тільки через взаємозв'язок вивчення може бути в повній мірі плідним і достатньо обґрунтованим. Соціологія кримінального права проголошує, що перш, ніж вивчати відхилення від норми, треба вивчати нормальну поведінку [7, 100].

На сьогодні предмет науки кримінології складається з чотирьох основних елементів: злочинності; причин та умов злочинності; особи злочинця; запобігання злочинності.

У цьому контексті А. В. Баляба, Е. В. Віленська, Є. А. Дідоренко, Б. Г. Розовський зазначають, що, можливо, прийшов час докорінно переглянути вихідні позиції кримінології [8, 221]. Мова йде про те, що кримінологія традиційно вважається наукою про причини злочинності, її мета — з'ясувати, чому люди вчинюють злочини. Різноманітність нарахованих причин та факторів, які обумовлюють вчинення злочину, стала підставою для афоризму: легше назвати, що не є причиною злочинності, ніж усе те, що нею є. Тому зазначені вище автори запропонували ідею «перевернути» постановку завдання, визначивши першочерговим завданням кримінології вивчення причин, через які люди вчинюють злочини, при цьому знаходяться під тиском правових обмежень, приписів, заборон тощо, добровільно несуть тягар цих обмежень.

Вивчаючи проблему правомірної поведінки на сучасному етапі генезису правової науки, зазначимо, що дослідження у цьому напрямі практично не проводяться. До навчальних посібників з курсу теорії держави та права правомірну поведінку включено як предмет дослідження в розділи про правопорушення та юридичну відповідальність досить стисло як понятійну протипагу основному матеріалу, її в певній мірі вивчали у зв'язку із юридичними фактами, актами і поступками.

Правомірна поведінка — це такі вчинки (діяння), які не суперечать приписам правових норм або основним принципам права певної держави, це така поведінка і діяльність у сфері соціально-правового регулювання, яка відповідає вимогам чинних нормативно-правових актів, правовим правам і законним інтересам інших осіб, а також не є суспільно небезпечною для держави і суспільства в цілому.

Уявляється доцільним дослідити класифікацію правомірної поведінки, з'ясувати ступінь корисності кожного із видів та встановити його кримінологічне значення.

Залежно від домінуючих мотивів виокремлюють чотири види правомірної поведінки:

- позитивну (звичну);
- конформістську (пасивну);
- маргінальну;
- соціально активну правомірну.

Позитивна поведінка здійснюється у рамках звичної діяльності щодо дотримання та виконання правових норм. Це поведінка у повсякденному житті — службовій, побутовій та інших сферах громадського життя. Така поведінка являє собою багатократне повторення соціального досвіду, тобто мотивами позитивної поведінки є переконання у необхідності виконання норм поведінки. Фактично, в основі мотиву лежить звичка [9, 7]. Позитивна поведінка є необхідною для функціонування та розвитку суспільства через те, що саме за допомогою цього виду поведінки реалізуються життєво необхідні потреби людини.

Переважає більшість людей має звичку реалізовувати власні потреби правомірними засобами, тому вивчення даного виду поведінки являє значний інтерес для кримінології як причини невчинення злочинів. Такий вид правомірної поведінки є цінним для підтримання правопорядку у суспільстві та нормального його розвитку, проте у контексті протидії злочинності не здійснює суттєвого впливу на негативні процеси та не створює протидії поширенню та зростанню рівня злочинності, оскільки звична поведінка не передбачає дії, які виходять за межі щоденної діяльності і є специфічними по відношенню до неї.

Під конформістською поведінкою розуміють пасивне дотримання норм права через підкоряння своїх дій поведінці оточуючих. Вона характеризується пристосуванням, пасивним сприйняттям відповідного устрою, підкоряння зовнішньому психологічному натиску.

У літературі існують практично протилежні позиції стосовно характеристики аналізованого виду поведінки. Конформістську поведінку вважають правомірною, оскільки вона має суспільно корисні якості, через що індивід, підкорюючись позиції інших, дотримується вимог права і тим самим сприяє реалізації їх у життя [10, 8].

Майже протилежної точки зору дотримується В. М. Сиріх, який вважає, що конформістська поведінка виражається у тому, що громадянин свідомо ухиляється від використання тієї чи іншої частини суб'єктивних прав і свобод. На його думку, така поведінка залишається у правових рамках, проте не відповідає його цілям [11, 326]. У контексті нашого дослідження підтримаємо думку В. М. Сиріх щодо невідповідності конформістської поведінки правовим цілям. Так, особа не в усіх випадках свого життя може перебувати у законослухняному суспільстві, а свідомо підкоряючись психологічному впливу інших, може бути потенціальним правопорушником. Особа у сфері соціально-правових відносин поступає правомірно, тому що так поступають інші. Така поведінка може залишатись до тих пір, поки індивід знаходиться під впливом і контролем певної соціальної групи. Як тільки він звільняється від такого контролю, в його поведінці може проявлятися своя індивідуальна позиція і мотиви, які можуть стати основою протиправної поведінки. Тому особа, яка у своєму житті керується конформізмом, являє потенційну небезпеку для суспільства за умови зміни законослухняного оточення на оточення, яке має негативні антисоціальні настанови. Зауважимо, що поведінку особи, яка не суперечить нормам права, у принципі можна вважати корисною для підтримання правопорядку у суспільстві загалом, проте у контексті нашого дослідження вона також потребує додаткової кримінологічної уваги й розроблення комплексу профілактичних заходів, які б стримували особу від вчинення протиправних діянь і стимулювали формування стійкої громадської позиції.

Маргінальна поведінка засновується на страху перед юридичною відповідальністю, страху перед засудженням. Вона поєднується із схильністю до протиправної поведінки. Особливістю мотивів такої поведінки є те, що внутрішньо вони не узгоджуються з існуючими правовими приписами, але виражаються у правомірній поведінці. Особа в таких ситуаціях хоча внутрішньо і не поважає

законів, але вимушена свідомо дотримуватись такої поведінки. Держава у свою чергу зацікавлена в добровільному дотриманні норм права. Такий домінуючий мотив поведінки найбільш характерний для неповнолітніх і інших категорій людей з низьким рівнем правосвідомості. Відмінність полягає у тому, що у випадку маргінальної поведінки відбуваються суб'єктивні внутрішні перехідні стани, які балансують між злочинним та незлочинним, характеризуючи мотивацію особи в цілому як таку, що за певних умов неодмінно буде протиправною, у той час як при вчиненні діянь, які підпадають під ознаки обставин, що виключають злочинність діяння або є наближеними до них, мова не йде про перехідні стани мотивації. В останньому випадку особа залишається мотивованою позитивно (прийнятно), навіть коли такі діяння вчинюються із перевищенням меж допустимої шкоди.

Останнім видом у пропонованій класифікації є соціально активна правомірна поведінка — діяльність щодо реалізації правових норм на основі усвідомлення їх цінності глибокого переконання у необхідності виконання.

За наявності такої мотивації правомірна поведінка полягає не тільки в утриманні від порушень норм права, виконанні нормативних приписів, але й набуває своєї найвищої властивості — соціальної цінності поведінки, яка полягає у творчій, інтенсивній та ініціативній діяльності особистості, яка перевищує звичні вимоги до можливої поведінки, яка є як передбачуваною, так і непередбачуваною нормами права, проте такою, яка їм не суперечить, спрямована на зміцнення демократичних інститутів суспільства, законності та правопорядку [9, 8].

Правомірна поведінка, на наш погляд, проявляється у діяльності громадських, релігійних організацій, окремих громадян та волонтерів, які добровільно, на постійних засадах, здійснюють соціальні послуги, надають допомогу у забезпеченні та реалізації прав і свобод категорії населення, яка найбільш потребує додаткової уваги — непрацездатним, пенсіонерам, бездомним громадянам, громадянам, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, реабілітаційних центрах для звільнених з місць позбавлення волі, хворим на алкоголізм та наркоманію тощо.

Суспільство навіть на стадії формування володіє такими якостями, як саморегуляція та самоорганізація, тому воно має достатній потенціал для боротьби із негативними проявами своїх членів. На нашу думку, широке залучення громадськості до розв'язання проблем, які переважно постали перед державою, може мати певні позитивні результати. А. Ф. Крижанівський писав, що стабілізаційні процеси громадянського суспільства становлять додатковий запас вироблених людською цивілізацією можливостей протидії деструктивним руйнівним силам соціального розвитку, що дає підстави розглядати громадянське суспільство потужним чинником забезпечення правопорядку [12, 156]. В літературі (С. А. Капітанська) зазначається також, що для того, щоб поведінка людини була правомірною, не треба постійно посилювати покарання, а необхідно створювати такі норми, які впливають із вже існуючих суспільних відносин і тому будуть порушуватись з найменшою вірогідністю. Тоді саме суспільство буде

усвідомлювати високу цінність правомірної поведінки і підтримувати її як важливий фактор стабільності. Ще стародавніми мудрецьми було встановлено: тому, хто не вчиняє злочину, загроза покарання байдужа; того ж, хто замислив злочин, загроза покарання не зупинить. Вивчення тих причин, через які особа не вчинює злочин, веде правомірний спосіб життя становить науковий міжгалузевий інтерес — не тільки у рамках науки теорії держави і права, соціології, філософії та інших, — але й має суто практичне значення для кримінології.

Кримінологічна роль правомірної поведінки у контексті протидії та боротьби зі злочинністю полягає у такому:

- протидія «фоновим» явищам злочинності — наркоманії, алкоголізму — шляхом створення недержавних реабілітаційних центрів та поширення пропагандистської інформації в навчальних закладах, засобах масової інформації, місцях позбавлення волі та інших місцях, де є можливим масове висвітлення шкідливості зазначених явищ;

- у діяльності недержавних реабілітаційних центрів та застосування ними належного профілактичного впливу в навчальних закладах, засобах масової інформації, місцях позбавлення волі;

- створення спортивних клубів, центрів дозвілля та інших закладів;

- протидія поширенню кримінальної субкультури серед неповнолітніх та молоді;

- поширення волонтерського руху, популярні в сучасному суспільстві засоби заохочення здорового способу життя, благодійності, добродійної поведінки, спортивних досягнень, стимулювання активного та здорового відпочинку;

- участь у виправленні осіб, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі, допомога у соціальній адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, що дозволить зменшити рівень рецидивної злочинності;

- протидії поширенню кримінальної субкультури, зокрема її засудження і викриття засобами мистецтва, правової та соціальної пропаганди.

Зазначені напрями реалізації суспільно корисної мотивації стануть можливими та ефективними за умови підтримки та стимулювання правомірної діяльності державою: матеріальне та моральне заохочення, активне висвітлення такої діяльності у пресі, для молоді-волонтерів — допомога у навчанні, працевлаштуванні тощо.

За умов перспективного планування у разі здійснення зазначених заходів мова може йти про значне зниження рівня злочинності.

Література

1. Гришук В. К. Кримінальний кодекс України 2001 р. : проблеми застосування і перспективи удосконалення : матеріали міжпар. наук.-практ. конф. 13–15 квіт. 2007 р. У 2 ч. Ч. 1. — Л. : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2007. — 312 с.
2. Пасенюк О. М. Деякі проблемні питання нового Кримінального кодексу України // Новий Кримінальний кодекс України : питання застосування і вивчення : матеріали міжпар. наук.-практ. конф. Харків, 25–26 жовт. 2001 р. — К. ; Х. : Юрішком Інтер, 2002. — 272 с.
3. Туляков В. О. Профілактична функція кримінально-правових заборон // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. Донецьк, 24 квіт. 2009 р. — Донецьк, 2009.

4. Денисова Т. А. Криза призначення, виконання, відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк та шляхи її подолання // Проблеми пенітенціарної теорії і практики : щоріч. бюл. — К., 2005. — Вип. 10. — С. 324–332.
5. Кудрявцев В. Н. Правовое поведение : норма и патология. — М. : Наука, 1982. — 288 с.
6. Исаяв М. М. Понятие преступного и не преступного с точки зрения марксизма // Советское право. — 1924. — № 5.
7. Спиридонов Л. И. Социология уголовного права. — М. : Юрид. лит., 1986. — 215 с.
8. Криминология : приглашение к дискуссии / А. В. Баляба, Э. В. Вилеская, Э. А. Дидоренко, Б. Г. Розовский. — Луганск : РИО ЛИВД, 2000. — 318 с.
9. Кожевников В. В. Виды правомерного поведения // Юрист. — 2005. — № 5. — С. 7–11.
10. Котюк В. О. Теория права : курс лекций : павч. посіб. для юрид. ф-тів вузів. — К. : Вспурі, 1996. — 208 с.
11. Сырых В. М. Теория государства и права. — М., 2001. — 410 с.
12. Крижальський А. Ф. Громадянське суспільство і правопорядок // Вісник Одеського інституту-ту внутрішніх справ. — 2000. — № 2.

Анотація

У статті наголошується на подальшій необхідності вивчення правомірної поведінки у сучасних дисциплінах кримінально-правового профілю. Падаються рекомендації з приводу застосування цих положень у криминологічних дослідженнях.

Ключові слова: правомірна поведінка, криминологічна профілактика.

Summary

The article is devoted to legal activity and its role in formation of criminal and criminological doctrines. The author shows that eventually in legal activity analysis lay some perspectives of effective crimefighting.

Keywords: crimefighting, legal activity.

УДК 343.241-053.6

Т. І. Дмитришина

ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІМ: ДЕЯКІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Вирішуючи питання про те, які цілі повинне переслідувати покарання, необхідно виходити з його призначення. Покарання є одним із засобів протидії злочину з боку держави і покликане зрештою усунути або нейтралізувати негативні наслідки, що настали в результаті здійснення злочину. Ми розділяємо позицію учених (Л. Багрій-Шахматов, А. Костенко, М. Коржанський, Г. Мінковський, А. Тузов, В. Сташиє), що відносять кару до цілей покарання, оскільки ідея відплати обумовлена охоронною функцією кримінального права і, отже, заснована на соціально-економічних умовах.

Як мету кримінального покарання можна розглядати і відновлення соціальної справедливості. Будучи цюнайгострішим засобом вирішення конфлікту між особою і суспільством і зрозумілою і дохідливою оцінкою для всіх громадян найважливіших, життєво необхідніших відносин в суспільстві, справедливе кримінальне покарання здатне швидко і яскраво продемонструвати суспільству чинну